

ГЛАВА VI

Паметта за войната

Тази глава ни предлага донякъде по-различен поглед върху събитията през войната и от по-отдалечена перспектива. Тя е резултат от изминалото време и последвалото разкъсване на връзките, което настъпва, когато мемоари, припомнения и интервюта се документират години след като са се случили самите събития. След известно време участниците във военновременните събития могат да разглеждат преживяванията си в различна светлина или да ги видят под различен ъгъл. Интересно е да се наблюдава как разказвачът променя перспективата си и да се открият причините за тази промяна. Сред причините може да са: желанието на разказвача да промени историята и своята лична роля в нея с определена цел; промяна в неговите политически нагласи или житейски възгледи; избледняващ спомен; влияние на други хора и др.

Друг тип откъснатост, който може да се открие в следващите извори, е този на документалното представяне, например на реални, актуални събития. Тя е най-ясно видима в литературните творби. Сред тях можем да видим голямо разнообразие – от видимо идеологически оцветени, неубедителни, безжизнени и черно-бели истории, до такива, при които реалистичното представяне и високата художествена стойност се допълват взаимно и дават цялостен, завършен разказ за историческото събитие. Някои примери от този спектър могат да бъдат открити в следващите параграфи.

VI-1. Интервю с Йожо Пожар (роден през 1932 г. в Словения), осиротял през Втората световна война

Помня, че войната беше кошмар, който за нещастие беше истински. Но всички мои спомени са примесени с факти. Един ден италианските войници отведоха баща ми Йожо, като заложник, и го разстреляха в Подпеч, заедно с още пет други селяни от Брест.

Спомените ми от юношеството са болезнени. По това време животът беше много труден. Сестрите ми Милка и Мария, брат ми Марин, баща ми Йожо, майка ми Иванка и аз живеехме заедно в малка ферма. Въпреки че татко беше майстор на каруци, не можеше да си намери подходяща работа. Животът ни беше като на другите семейства в село Брест и в махалата.

Всичко се промени или, трябва може би да кажа, се срива, когато отведоха и застреляха татко. Стана още по-зле, когато през 1944 г. мама бе изпратена в германски концлагер. Бях на дванайсет години тогава и първоначално аз се грижех за дома и за семейството. По-късно сестрите ми Милка и Мария и брат ми Марин бяха поети от

леля ми Алойзия Груден от Любляна, а съседите се грижеха за мен. Стоях при тях до 1945 г., когато мама се върна от концлагера...

Животът продължаваше. Ние някак си се оправяхме, но сигурно щеше да е по-добре, ако имахме и татко, когато се нуждаехме най-много от него... Все още е мъчително за мен, когато стоя на гроба на татко в Томишель и си мисля за смъртта му по време, когато се нуждаехме най-много от него.

Брест, април 2003 г.

Ilegalčki Borec, Любляна 2003.

Как бихте описали спомените на Йожо Пожар? Помислете за големия брой жертви през Втората световна война и се опитайте да си представите колко такива истории, подобни на неговата, съществуват до днес.

VI-2. Откъс от полубиографичния роман на Фикрет Демираг

Датата беше 28 април 1941 г. Изглежда, че бяхме взети в плен, в рамките на месец от пристигането ни в Гърция и единайсет месеца, след

като се бяхме записали. Трудно е да си представи човек, че повече от половината от нас никога не бяха изстреляли и един патрон през цялата си военна кариера. Това се дължеше до голяма степен на факта, че повечето кипърци служеха в запаса. Като наближихме пътя, видяхме нисък германски войник. Това беше първият германски войник, който виждахме и който изглеждаше уморен и отегчен. Нямаше нищо във вида на този нацистки войник, което да го прави специален или по-висш! Единственото, което го отличаваше беше картечницата, която държеше и която сочеше към хилядите военнопленници, слизащи от планините.

„Report” no. 46, p. 14.

По време на войната Кипър е коронна колония на Великобритания. Мнозина кипърски гърци и турци се присъединяват към „кипърските полкове“ и се сражават срещу нацистка Германия. Мнозина са пленени и затворени за известно време в германски военнопленнически лагери.

От какво се чувства объркан Билял Денизал? Как описва той германския войник? Изненадан ли е, че германският войник не изглежда „специален или по-висш“. Защо очаква той да изглежда по този начин?

► И 58. Фреска - композиция от Борко Лазески

Тази фреска-композиция представя национално-освободителната и антифашистка борба на македонския народ по време на Втората световна война (1941-1945).

VI-3. Българският партизански командир Денчо Знеполски за това как историята на съпротивата е пренаписана в годините след Втората световна война

Дълбоко съм убеден, че история не се пише по заповед с няколко десетилетия закъснение. Тя е била сътворена по времето на партизанските битки, но за някои стана удобно да манипулират фактите и да ги привеждат в съответствие със собствените си амбиции... Това добре, но като ни натикаха нас в ареста през 1951-1954 г., много хора ги налегна епидемия „отслабване на паметта“ и те започнаха поголовно да преиначават историческата правда и да привеждат в съответствие миналото със сегашното си положение в партийната и държавната йерархия. Трябваше непременно по времето на въоръжената борба срещу фашизма да са били големи командири, за да звучат биографиите им по-престижно! Някои от тях и без това си имаха достатъчен революционен актив и не се нуждаеха от разкрасяване на житието-битието преди Девети септември, но... човещина!

Знеполски, с. 316.

Кои са хората, които пренаписват историята? С каква цел го правят?

VI-4. Генерал Константин Сънътеску за контраста между „публичната“ информация и реалността на фронтовата линия (откъс от дневника му)

15 декември 1942 г. Днес е ред да се четат вестниците от 23 и 24 ноември [1942 г.]. Хроникьорът на Universul пише: „В сектора на Долен Дон румънските и германските войски, които бяха ангажирани от няколко дни в ужасяващи отбранителни боеве, отблъснаха постоянните атаки на неприятеля и разбиха кавалерийския полк, който бе успял да проникне до позициите им, но не можеше да избегнат обкръжение“. Тук нищо не може да бъде по-лаконично. Ако конният полк беше наистина разбит, това означава, че една дванадесета от цялата руска кавалерия се е сражавала на този фронт, тъй като те имаха три кавалерийски дивизии.

Господин Хроникьор, нека Ви кажа каква беше ситуацията по това време. Румънските дивизии 5, 6, 13, 15 и част от 14-та дивизия бяха напълно обградени. 11-ти германски корпус и 1-ва румънска кавалерийска дивизия бяха принудени

да преминат на източната страна на Дон, и с 48-ми германски брониран корпус бяха изправени пред невъзможността да се придвижат – факт, който принуди генерал Хайм, наречен „малкия Ромел“, да поеме командването. Врагът пристигна при Чир, на изток от Обливская, като прекръсна железопътната линия, която снабдяваше войските в Сталинград. Както можете да видите, г-н Хроникьор, пълно нещастие... Видях, г-н Хроникьор, че Вие само копирате лъжливите германски комюникета, към които прибавяте няколко празни думи, за да попълните двете колони на вестника. Нещата, за които Ви плащат. Сега разбирам, че никога не е имало толкова изписани неистини, както в официалните военни комюникета. [...]

Sănătescu, pp. 87–88.

Коментирайте разликите между погледа на войниците и онова, което предава пресата. Защо пресата изопачава реалността? Оправдано ли е това изопачаване?

► И 59. Сцена от филма „Ужичката република“

Jugoslovenska kinoteka, Beograd.

Този филм е заснет от белградския продуцент Жика Митрович през 1974 г. „Ужичката република“ е образец за последната фаза на „излъскани“ и романтични интерпретации в „партизанските филми“.

► И 60. Джордже Андреевич-Кун (1904-1964), „Стрелба“, 1943 г.

Jugoslovenska grafika 1900-1950. Katalog izložbe, Beograd, decembar 1977 – februar 1978 [Югославска графика 1900-1950. Изложбен каталог, декември 1977 – февруари 1978 г.] Белград, 1977, Каталог № 12.

VI-5. Момче търси своя баща-партизанин в късия разказ „Среща“ от Анджелка Мартич

Като обърна гръб на овъглените останки на дома си, той се отправи бързо към гората, от която се чуваше звук от далечна, постепенно заглъхваща стрелба. Изгореното село беше в долината. Момчето дори не се обърна, за да го види поне веднъж. Неговите любими хора останаха там, така че никога вече нямаше да ги види, никога повече нямаше да чуе думите им.

Гората го обграждаше отвсякъде, шумолейки с листата си, и той можеше да чуе нежното чуруликане на птиците, което се смесваше странно с далечния тътен от стрелбата. Стрелбата беше неговата цел. Там се сражаваха партизаните и баща му бе с тях, единственият човек, който му беше останал на земята. Дали ще го намери? Трябва, трябва да го намери. И тогава той може да остане с него, и баща му ще му даде пушка, и ще може да отмъсти за селото си в долината и за изгорената къща в овощната градина. [...]

Сражението затихна. Той чу мърморещи гласове. Партизаните едва ли бяха далеч. Момчето усети развълнуваното си сърце да тупти, докато се оглеждаше, за да види баща си... Той срещна партизаните и...

Миг по-късно, стоеше с глава, склоне-

на над мъртъв партизанин, току-що донесен от битката. Едри сълзи се стичаха по лицето му и слабите му рамене се тресяха от силните ридания. Партизаните стояха тихо наоколо. Никой не го успокояваше, никой не му говореше утешителни слова. А и каква би била ползата от тях? Болката му не би могла да бъде смекчена!

Внезапно той поклати решително глава, избърса сълзите с мръсните си ръце и после се прилепи към мъртвото тяло на баща си. Измъкна пушката от мъртвата ръка на баща си, метна я на рамото и се насочи, като стъпваше тежко, към групата, която баща му предвождаше до преди минута. Никой нямаше силата да го спре.

Martić, pp. 118-120.

 Партизанската литература за деца е отделен жанр в следвоенна комунистическа Югославия. Един от най-изтъкнатите ѝ представители е Анджелка Мартич.

 Мислите ли, че подобни събития наистина са се случили (дете губи родителите си, присъединява се към партизаните и става боец)? Трябва ли да се допуска деца да стават бойци в екстремни ситуации? Разбираеми ли са действията на партизанския командир, желани или не, който е позволил подобно нещо? Идеализирана ли е историята на Анджелка Мартич? Обяснете позицията си. Сравнете този откъс с текст III-2 и с илюстрация 22.

VI-6. „Беглецът” – песен, написана от Яковос Камбанелис

БЕГЛЕЦЪТ
от Маутхаузен
от Яковос Камбанелис

Янош Бер от север
Не понася огради
Той събира кураж и полита
Бяга в селата, в равнината.

Дайте ми хляб, госпожо
И нови дрехи
Имам да измина дълъг път
Да полетя над езерата.

Където да мине или да спре
Той предизвиква слухове и страх

И глас, таен глас
„Крийте се, крийте се от беглеца”.

Не съм убиец, християни мои
Не съм хищен звяр
Избягах от затвора
За да стигна до дома.

Какво смъртоносно опустошение
В древната страна на Бертолд Брехт
Янош е предаден на СС
И отведен за екзекуция.

 „Маутхаузен” е песенен цикъл, композиран от Микис Теодоракис, международно признат за музикален гений и най-великият жив гръцки композитор, по стихове на Яковос Камбанелис. Творбата е композирана през 1965 г. и записана през 1966 г. Яковос Камбанелис, роден през 1922 г., е смятан за един от бащите на следвоенната гръцка драма. Той и негов приятел са заловени и изпратени в „Маутхаузен”, където оцеляват две години и половина. Янош Бер е чех, който е публично екзекутиран, след като е заловен.

 Как се чувства беглецът? Защо всички му отказват помощ?

► И 61. Афиш от гръцкия филм „Предателство”, 1964 г.

Soldatos, vol. 1, p. 147.

VI-7. Ивлин Уо описва партизанско нападение (от последната част на военната му трилогия „Меч на честта”)

Конвойт потегли през терен със селско очарование, сякаш през рисунка с водни бои от миналия век. Нанизани с прекрасни чушки висяха от стрехите на

къщичките. Жените, работещи по полята, понякога махаха за поздрав, а друг път криеха лицата си. Нямаше видима разлика между „освободената“ територия и онази, стенеща под чуждо потисничество. [...]

За по-малко от час те бяха пред укреплението. Избра се място на 500 ярда от него. Добре прикрито от шума, където наблюдателите можеха да очакват събитията, удобно и сигурно. [...]

Към девет и половина под тях започна стрелба с пушки. Партизанският командир изглеждаше ядосан. Един партизански куриер бе изпратен долу да разпита. Стрелбата спря преди да се върне. Когато той докладва, преводачът рече на генерал Шпиц: „Няма нищо, било е грешка“.

„Това ни отне изненадата.“

Де Суза, който чу и разбра доклада на куриера, каза на Гай [второто аз на Ивлин Уо]:

„Това бе втора бригада, която се е объркала. Първа мислела, че са врагове и започнала да гърми. Никой не е ранен, но, както отбеляза съюзникът ни, „изгубихме изненадата“.

В долината вече нямаше покой. В следващия четвърт час се дочуха отделни изстрели, изглежда че случайни, някои от парапета на укреплението, други от околните укрытия; после, точно в десет, точно когато върху сложния часовник на генерал Шпиц стрелката на минутите докосна своя зенит, от синьото небе се появиха, свистейки, два самолета [британската въздушна подкрепа]. Те връхлетяха надолу един след друг. Първият изстреля едновременно две ракети, които за малко не улучиха целта си и експлодираха в околната гора, където се групираше част от атакувания отряд. Вторият стреля по-точно. И двете му ракети паднаха точно върху постройката, като вдигнаха облак от летящи отломки. После машините се издигнаха и завиха. Гай, спомняйки си пикиращите бомбардировачи в Крит, които безмилостно проследяваха и обстрелваха войниците на земята, зачака завръщането им. Вместо това, те изчезнаха от погледа и слуха.

Летецът, който бе изпратен да ги наблюдава, стоеше наблизко: „Добра работа – рече той – точно навреме, точно в целта“.

„Това ли е всичко?“ – попита Гай.

„Това е всичко. Сега войниците (партизаните) може да свършат малко работа.“

Но партизаните не сториха нищо.

„Изглежда – обясняваше преводачът на генерал Шпиц – атаката трябва да се отложи. Една германска бронирана колона е била предупредена и е на път насам.“

„Какво ще направят по въпроса хората ви?“

„Пред германска танкова колона се разпръсват. Това е тайната на нашите велики и многобройни победи.“

Waugh, pp. 288-291.

Писателят Ивлин Уо участва във войната на територията на Хърватско (Топуско, Вис), като член на британската военна мисия при партизаните. Задачата на мисията е да наблюдава ситуацията и да информира Съюзниците кой в действителност се сражава с германците в Югославия (партизаните или четниците).

Към кой жанр, освен военния, бихте могли да категоризирате описанието на Уо (хумор, фарс, екшън, екшън комедия)? Какъв вид връзка между автора и партизаните може да се открие в текста? Дали този откъс е чиста измислица, или е основан на реални събития? Сравнете го с текст II–23.

► И 62 Афиш от гръцкия филм „Какво направи през войната, Танасис?“, 1971 г.

Soldatos, vol. 2, p. 4.

VI–8. Откъс от първия роман на Добрица Чосич „Слънцето е далеч”

Всички заплетени обстоятелства направи събранието изключително. Времето застина в полунощ. Фъртуната виеше така, сякаш самата смърт беше срещнала смъртта си. Отрядът бе обграден, мъжете бяха гладни и изтощени, и накъсаният им сън беше пронизан от студ и страх. Комисарят ги събуди и ги събра в хижата на щаба. Тя беше пълна с дим. Партийните членове се тълпяха един до друг, треперейки от студ, и мърмореха сънено в протест срещу събранието по никое време. Те се опираха един на друг, и някои от тях веднага започнаха да кимат, без изобщо да са чули дневния ред.

Павел започна да говори:

„Другари, тук има само една точка в дневния ред: какво може да се направи в тази ситуация? Ние, в щаба, не сме съгласни помежду си. Всеки има свое мнение и изглежда, че никой не е готов да го промени. Така стоят нещата...”

Докато Павел говореше, Вуксан си мислеше: „Как може да не се разберат, след като са лидери и стари комунисти? Това означава, че поне един от тях е опортюнист... Но как е възможно това?... Разбира се, професорът е прав – тук, на Ястребац⁷⁹, ние сме господарите, защо трябва да бягаме от базата си... Но Гвозден е глупак. Има типичен дребнобуржоазен манталитет. Когато човек има частна собственост, не може да се разчита на него в революцията. Остави го да яде, да спи и да чака германците да си отидат. Какво му става? Беше лоялен човек... Странно! [...]. Защо, за Бога, той иска да ходим на Морава⁸⁰ и Копаоник⁸¹, при положение, че не можем да минем там заради четниците⁸²? Народът бе подведен и е срещу нас... Това е бягство от битката...”

[...] Докато Павел говореше, Гвозден и няколко други продължиха да го прекъсват и Павел трябваше няколко пъти да ги смъмри остро:

„... Не е това начинът да се прави партийно събрание! Това е караница. Всички те трябва да бъдат наказани и да изберем нов командир... Отрядът също ще бъде съсипан. Какво им става? Те са в паника. Това не е певческо дружество!”. [...]

– Павел е абсолютно прав! Трябва да спрете да говорите всички тия глупости за „терена”. Там, където германците са окупирали – това е нашият „терен”. [...] Ако напуснем Ястребац, ще изгубим напълно политическия контрол над този район. Народът ще бъде разочарован от нас. Хората на Дража⁸³ ще надделаят и това ще е край за всички нас. [...]

– Когато се присъединих към партизаните – продължи Джордже – тоя свирчо Вуксан ми рече: „Руснаците ще пускат парашутисти; очакваме ги всяка нощ. Войната ще свърши за месец. Няколко дни наред бяхме готови да запалим огън, когато се появят съветските самолети. Лятото отмина, дойде белият мраз, после черният мраз, после падна сняг до кръста, но Хитлер всъщност душеше около Москва „И сега какво е положението?” – питах го аз. „Всичко ще свърши през пролетта” – каза ми той. „Добре – рекох аз – нямам нищо против да чакам до Гергьовден”. Обаче, сега пак съм тук, в сняг до коленете на Ястребац, като полярна мечка. [...] Вук се закашля намръщено и после обяви с треперещ глас:

– Военният съд осъди другаря Гвозден на смърт... От строя се дочу пъшкане, а някои мъже въздъгнаха дълбоко. Вук спря, сякаш чакаше някой да каже нещо и после продължи:

– Защото... хъм... в най-тежкия момент от борбата той се опита да предизвика бунт в отряда, и по този начин... хъм... е виновен в предателство. Да, той стана предател!... Това е нашето решение... единодушно!” [...]

Гвозден закричи още по-настървено, като чу тези думи, извърна глава и погледна към Вук втрещено [...].

– Стига! Не ме позорете повече! – Гласът на Гвоз-

79. Планина в Централна Сърбия.

80. Река в Централна Сърбия.

81. Планина в Южна Сърбия.

82. Разговорен термин за членовете на колаборационисткото роялистко и националистическо движение „Югославска армия в родината”, основният вътрешен политически и военен противник на воденото от комунистите партизанско движение.

83. Генерал Драголюб (Дража) Михайлович, лидер на „четническото” движение.

ден заскърца като счупена сабя. Той направи две крачки напред, изправи се, вдигна гневно и предизвикателно глава, хвърли поглед към колоната и каза тихо с напрегнат и развълнуван глас:

– Няма време за дискусии за справедливост. Трябва да бързате. Не трябва да губите време заради мене. [...]

– Добре, другари, ако някой няма добро палто, може да вземе моя овчи кожух.

Той бавно го разкопча и го хвърли пред строя.

Ćosić, pp. 24, 25, 42, 144.

„Слънцето е далеч”, първият роман на писателя и политика Добрица Чосич (р. 1921 г.), е публикуван през 1954 г. Когато се появява за пръв път, е новост в литературата за „националноосвободителната война и революцията”. Героите му – членове на партизански отряд, които се опитват да пробият вражеското обкръжение – не са герои „без грях и страх”, а хора с подозрения, страхове и дори идеологически съмнения.

Как авторът описва отношенията между партизаните от този отряд? Мислите ли, че това е реалистично описание? Обяснете позицията си.

► **И 63. „Партизанска атака срещу германска военна част” – картина от Гури Мадри**

Еропеја е Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare e Popullit Shqiptar, 1939-1944.

► **И 64. Битка по време на Втората световна война – картина от Фатос Хаджиу**

Еропеја е Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare e Popullit Shqiptar, 1939-1944.

Изглеждат ли ви реалистични тези две картини? Обяснете позицията си.

VI–9. Следващият текст от книгата „Делирул” от Мартин Преда (публикувана през 1975 г.) описва събитие от гледната точка на войника. Може да се отбележи реализмът на разказа, в който идеализмът се сблъсква с трагичната реалност на войната

В четири часа отрядът започна атаката си, придружен от командира. Щефан се присъедини към него. „Боже – помисли си внезапно той – сега може и да умра!”, и тази мисъл бе така нова и свежа, че го изуми и уплаши. Как така да умре, да го няма повече? И неочаквано видя, без да разбира, как пред него, тук и там, падаха войници, някои убити, а други, хвърлящи се на земята и напразно търсещи прикритие сред голия терен на равнината. Инстинктивно и той се хвърли на земята, и едва тогава разбра, че пред него ечеше разгромяващ и непрекъснат огън. Капитанът също се изпъна на няколко крачки встрани от него. Стрелбата спря. „Зареди! – чу го да вика Щефан. – Скачайте!”

Самият той скочи и хукна напред. Отрядът, пръснат за стрелба, поднови атаката, но изведнъж автоматите на противника започнаха да косят с пълна сила отново, така че бойците отново се

проснаха на земята.

„Скачайте и напред!“ – викаше капитанът, след като огънат спря.

Но заповедта вече не се спазваше. Разпепен от гняв, капитанът започна да псува дивашки и да заплашва. Капитанът отново изрева, напразно: „Отряд, напред!“

И той се вдигна и се затича, така че войниците го последваха. Те го последваха, но отново се натъкнаха на автоматите на противника и капитанът бе прострелян с няколко куршума в корема. На земята, войниците чува предсмъртното му хриптене и ругатните му към санитарите, които нямаше да дойдат и да го вдигнат. Бавно, като червеи, войниците започнаха да се оттеглят, като пълзяха и оставяха в равнината половината от отряда, убити или ранени. Санитарите бяха на поста си, но не можеха да отнесат ранените зад фронтната линия, защото те бяха твърде много.

Preda, p. 394.

Дали този разказ представя героичен поглед към войната? Защо войниците не изпълняват заповедта?

Прави ли ги това предатели? Може ли да бъде контролирано поведението ни в такава ситуация? Коментирайте дали погледът на автора е подобен на този на героя. Използвайте като основа за сравнение свидетелствата на Нягу Джувара и Виктор Будеску.

► **И 65. Страница от комикса „Балкански експрес“ от Бранислав Керац и Бранко Плавшич, по сценарий на Гордан Михич**

Stripoteka.

Този комикс възниква като адаптация по мотиви, които са много популярни през 80-те години на ХХ в. и които с черен хумор са представяли военните преживелици на група дребни крадци. Борейки се да оцелеят, те стават „специфични“ участници в съпротивителното движение, против волята си. Този сатирично-хумористичен подход към жанра на „партизанския уестърн“, създаден от югославската кинематография като един от централните й мотиви в течение на четири десетилетия, е бил новост. Той може да се възприеме като част от общия опит за „преоценка“ на идеологически и политически „излъсканата“ официална история на Втората световна война, заедно с нейната художествена интерпретация, която се е износила заради дългата си употреба.

VI–10. Атмосферата в Колашинския затвор

Портите се отвориха и се появи мощен отряд пазачи. Те бяха придружени от хлипането на децата и клетвите на жените, които шумно се сбогуваха с онези, които оставаха назад – дълга опашка от затворници, вързани двама по двама, които преминаваха през портите и започваха да се качват в камионите. Стъпките и движенията им отекваха глухо, долавяха се отделни думи от разговорите им, тихото шушукане бе заглушавано от боботенето на машините, докато една невероятна женска песен не се дочу от първия камион: „Душата стене, сърцето ридае – Сбогом, другарю, сбогом, скъпи мой...“

Кукович изтича през портата така, сякаш бе попарен, и започна да крещи нещо, което макар и да не се разбираше, определено означаваше забрана. Йован Маркович заръмжа като ранена мечка, а в интервалите можеше да се чуе ревът на Раячевич и джафкането на Ристо Обрадович. Песента на жените затрептя и заглъхна, но от втория камион след това се дочуха силни мъжки гласове, неравни, нестройни и енергични: „Сбогом хълмове, долини. Сбогом кървав Колашин...“

Подобно на пожар, песента провокира всякакви крясъци. Последва хаос, пазачите стреляха десетина пъти, като се целеха над главите на певците, след това се чува дивашките крясъци на Кукович: „ Не стреляйте, говеда! Не стреляйте, копелета такива!“, и глъчката отслабна, а песента се разгърна като горски пожар и заглуши всичко останало:

„О, Полимлье, мое родно място

Ще мисля често за теб...”

Сега пееха заедно мъже и жени, а също и онези, които още не се бяха качили в камионите, както и цялата колона след тях в двора. Тези, които не отиваха далеч, и тези, които очакваха сетния си час, пееха също, и началникът Анчич, изгонен от едната, но все още не приет в другата група, също се опитваше да пее с тях, здраво вързан в последния ред на колоната, смачкан, бледен, с разкъсани гети, без ремъците, които затворниците с презрение наричаха „сбруя”, без знаци или емблема на кепето си.

Lalić, p. 167-168.

Михайло Лалич (1914-1992), прочут черногорски писател. Пише най-вече за националноосвободителната война в Черна гора. Най-известните му романи са „Ридаецата планина”, „Военен късмет” и др. Той е първият писател, спечелил наградата „Негош” през 1963 г. Също така печели наградата за литература NiN през 1973 г. и „21 юли” – най-високата награда, давана от община Беране.

VI–11. Откъси от романа „Тютюн” на Димитър Димов

Видът на Варвара не бе съвсем лош – поне толкова лош, колкото можеше да се очаква при суровата обстановка, която не даваше възможност дори за най-елементарните грижи за външността. Но тя го прецени вътрешно за лош. „Сигурно приличам на вещица” – помисли горчиво, като си спомни, че в последното сражение бе загубила гребена си...

„Да, ти [Варвара] губиш търпението си, ти си страшно уморена от непрестанното люшкане между живота и смъртта. Този живот те изчерпа, превърна те в сприхава и повехнала жена тъкмо сега, когато приближава победата, когато искаш да бъдеш свежа и привлекателна, когато почна да копнееш за малко любов. Ти пожертвува всички за партията, но пропусна радостите в живота си. Партизанският живот изисква невероятно напрежение, свръхчовешко отричане на индивида от себе си. Ти ги даваш още, но вече само с разума си. Оттук произлизат твоят конфликт, твоята нервност, твоята неспособност да приемеш великата двойственост в нещата и хората, която движи развитието им.”

[...] „Ти какво ще правиш, когато вземем

властта?”

„Каквото ми заповяда партията.”

„А аз [Варвара] ще се облека... Първото нещо, което ще направя, е да се измия и облека... И тогава няма да приличам на чума! Комунистите трябва да обичат живота... А човек обича живота, когато е приятен за хората, спретнат и чист.”

Сега тя [Ирина]... искаше да се уедини в мълчанието на борове в Чамкория, под небето с хладни звезди и да чака равнодушно всичко, което щеше да се случи по-нататък. Защото, каквото и да станеше, тя бе неуязвима. Физическата разруха на стария свят не я засягаше, а новият – не я плашеше. Ирина притежаваше вложения в чужбина, които никой не можеше да й отнеме, а през тази нощ се убеди, че комунистите не отмъщаваха на жени. Ала тя усещаше, че не можеше да се спаси от нещо друго, което бе по-страшно от отнемането на богатството й и отмъщението на гладните. И това бе нейната собствена, вътрешна разруха. Това бе пепелта от всичко, което бе преживяла досега, и от ужаса на тази нощ, който се бе превърнал изведнъж в мрачно безразличие...

[...] Това бе простата истина! [...] Здравият, спокойният, силният ум на Ирина не се боеше да я признае и се примири с нея без гняв и смущение. Стотици разглезени жени в тоя миг се вдетиняваха, плачеха и припадаха, задето кални милиционерски ботуши газеха по килимите им и настаняваха в обширните им жилища бездомни. Те не можеха да разберат, че това бе неумолимото развитие на живота, че последният се състоеше от взаимно обусловени събития и че паразитното съществуване на едни не можеше да не предизвика гневния бунт на други.

Димов, с. 564-569, 628, 667.

Димитър Димов (1909-1966), известен български писател и драматург. Ветеринар по образование, с над 40 научни текста. Най-известният му роман е „Тютюн”, написан през 1951 г. По искане на ръководителите на Българската комунистическа партия, романът е редактиран и са добавени повече персонажи от съпротивителното движение. Въпреки извънлитературната намеса, „Тютюн” се превръща в любима книга за цели поколения българи. Горните откъси показват психологическите нагласи на две напълно различни жени – партизанката Варвара и жената от висшето съсловие Ирина – в края на Втората световна война.

VI–12. Кипърският турчин Кемал Реджеп Сузулу за дните му като военнопленник, прекарани с кипърския гръцки лидер Глафкос Клиридис⁸⁴

Когато пристигнахме през февруари 1942 г., гърбовете на ризите ни и колената на панталоните ни бяха подпечатани с червен триъгълник. Това бе мярка, наложена, за да се улесни разпознаването на всеки затворник, който би могъл да избяга от лагера. Червеният кръст раздаваше картички, така че можехме да информираме останалите, че все още сме живи. Кой би повярвал подобно нещо?

Лагерът бе разделен на квадрати, опасани с бодлива тел. В сградата срещу нас бяха настанени хората от военновъздушните сили. Имахме добри отношения с тях, въпреки факта, че ни делеше бодлива тел. Пилотът от ВВС Глафкос Клиридис беше сред тях. Той пращаше бележки, че иска да премине откъм нашата страна, и искаше някакви наши дрехи, за да предотврати разпознаването му. Проряза бодливата тел и премина при нас. Веднага щом дойде, започна да създава организация, така че тя можеше да се занимае със специфичните проблеми на кипърците. Бяха проведени избори и той бе избран за председател. Глафкос Клиридис бе отговорен за всички кипърци, а аз отговарях за всички болни.

Ulus Irkad, pp. 15-16.

Как си представят двете жени неминуемите промени в живота им? Какви очакват да бъдат резултатите? По какво си приличат двете жени?

► И 66. Сцена от албанския филм „Когато съмне“

Нохна, pp. 160-1.

Тази снимка е от сцена във филма за Втората световна война „Когато съмне“ (заснет през 1971 г. в Тирана). Тя показва сблъсък на партизаните с германските войници. Интересно е, че в почти всички филми за Втората световна война, германските войници са повече от партизаните, но в края на краищата последните печелят битките. Филмът представя отлично тази идея.

Сравнете тази илюстрация с текст VI–7.

Обобщаващи въпроси към глава VI.

Интервюируйте баба си/дядо си. Запишете техните спомени за войната.

Анализирайте картините. Какво показват те? Интерпретирайте картините и напишете кратко есе.

Описал ли е някой автор щастлив момент в живота си по време на войната?

Таблица 4: Националните празници, свързани с Втората световна война

Страна	Дата	Празник	Описание
Албания	29 ноември	Ден на освобождението	Освобождение от германците (1944 г.)
Босна и Херцеговина	25 ноември	Ден на нацията	Първа сесия на ЗАВНОБИХ (партизански парламент, 1943 г.)
България	---	---	---
Хърватско	22 юни	Ден на антифашистката борба	Начало на въстанието (1941 г.)
Кипърски гръци	28 октомври	Денят „Охи!“ („Не!“)	Отказ на Гърция на италианския ултиматум (1940 г.)
Република Македония	11 октомври	Денят на въстанието	Начало на въстанието (1941 г.)
Гърция	28 октомври	Денят „Охи!“ („Не!“)	Отказ на Гърция на италианския ултиматум (1940 г.)
Румъния	---	---	---
Словения	27 април	Денят на съпротивата	Създаване на Освободителния фронт (1941 г.)
Черна гора	13 юли	Ден на държавността	Начало на въстанието (1941 г.) ⁸⁵
Сърбия	---	---	---
Турция	---	---	---

84. От военнопленническия лагер в Солун и двамата са изпратени в щалаг (германски лагер за сержанти и нисши чиновници). През 1993 г. Сузулу описва преживяванията си във вестник *Yeni Democrat*.

85. Също така се отбелязва и признаването на Черна гора за независима държава от Берлинския конгрес (1878 г.).

Карта 2: Югоизточна Европа след Втората световна война.

